

POVODOM ČITANJA

žan rudo

...knjiga ne počinje i ne završava se: najviše ako se pretvara.

Malarme, *Knjiga*

Mada se postavlja manjem broju lica i mada je manje blisko — možda je to zbog toga što ono češće saleće pisca — pitanje šta znači pisati? dobilo je više odgovora od onog, toliko uobičajenijeg — šta znači čitati? Međutim, jedva da postavlja svakodnevnija i neizbežnija aktivnost; čitamo novine, ma kako da su im rečenice nekončane, oznaku pravca na putu, hotelsku reklamu, kartu, fotografiju, slike namerno raspoređene na putu putnika; svi predmeti, ma kako da su teški, uzaludni, mogu da postanu značci, ako ih makar malo gledam i ako moj pogled načini od stvarnosti predstavu (mentalnu ili pikturnu); sve je znak u prirodi čim je čovek, posmatrajući je, oneprirodi. Vizija (koja je slikanje, pisanje, muzika) daje predmetima moć značenja koja im nije inherentna. Percepcija je već prvi čin rasvetljavanja. Predmet, kao mrlja, prijemljiv je za mnoštvo značenja prema sistemu ka kojem ga upravljamo.

Samo mi je jedan aspekt vrlo uopštene sposobnosti za čitanjem važan: hoću da govorim jedino o čitanju knjige. Još moram da ograničim ovu nameru: od dva oblika čitanja koje je uobičajeno da razlikujemo, isključujem onaj koji je nazvan informacija (čitanje knjiga iz matematike, istorije, politike; mada saznati o stvarima jeste saznati o sebi, i mada možemo voleti da se izgubimo u meandrima rezonovanja kao i u meandrima zapleta). Moje reči će se ticati jedino lektire za razonodu, romana i religije, izmišljenih bučkuriša. Čitanje, čudnovat je to čin. Čovek, po uobičajenom postupku, prestaje da živi, smešta se na mirno mesto, ako je moguće, izdvaja se iz svake žive zajednice da bi se izgubio u drugoj, nestvarnoj. On prestaje da živi, u aktivnom značenju izraza, predaje svoje telo mirovanju; on se poništava u egzistenciji koja nije njegova, koja je bez povezanosti s njegovom. On je drugde. On čita kao što spava.

Knjige o kojima danas zaključujemo da su nečitljive, kao prekrasni *Roman o ruži*, nisu to bile za piščeve savremenike; to znači da se čin čitanja preobrazio koliko i knjiga. Nekada je delo bilo posmatrano u svojim bojama i marginama; čitanje teških stranica, polagano okretanih, bilo je obavljano glasno, u određenom trenutku dana; knjiga je govorila. Ponavljanja su bila samo repriza udisanja. Individualno i unutrašnje čitanje je skorašnje; ako počinje oko XIII veka, kada je papir zamenio pergament. Ono je postalo opšte tek u toku XVI

veka. Ovo govoreći, ja sam optimista što se tiče neposrednih posledica štampe. Čitanje je, takođe, fenomen geografski ograničen na Zapadu: UNESCO jadikuje, kao nekadašnji enciklopedisti, nad brojem nepismenih u svetu.

Tipografija je izmenila prezentaciju knjige, zamenila je rukopisno stvaranje uči apstrakcijom slova; kako ju je oblik reči udaljivao od stvari koju je označavala, živa, čulna misao se stvrdnjavala u nepomičnom tekstu. Oko saznaje o onome što je napisano kao o predmetu. Ljudska toplina koja boji rukom pisanu reč, punu njenih mogućih precrtavanja, vibracije, u njenom lomnom cvokotanju, misli koja se rađa, čitaocu je nepoznata. Ono posmatranje pisane stranice (jednolična slika istovetne boje i formata) od koje činimo svoju svakodnevnu pašu postalo je naša jedina vežba misli.

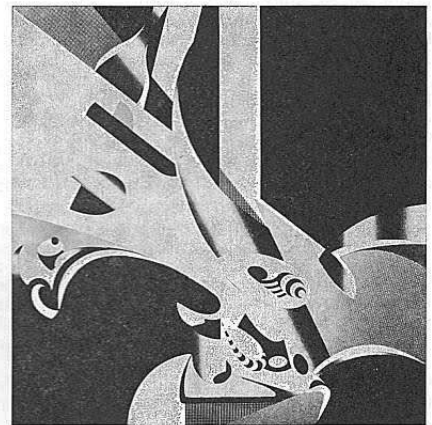
Etape

Vremenska trajanja u kojima živim (ali valorizujući jedno jedino, zaboravljajući druga, ja mislim obično na linearno vreme) manifestuju se i koncentrišu u umetničkom delu. Razređena u svakodnevnoj egzistenciji, ona se ponovo zgušnjavaju u čitanju. Vreme koje uzmem za čitanje neodvojivo je od vremena moga života: ono je blokirano između početka i kraja; večernje čitanje je prijatno i slobodno, jer čitalac zna da neće biti prekinuto osim njegovom voljom, i on se čak nada da će se produžiti čitavu noć, drugim putem. Druga vremena se ukrštaju: vreme pisca koji se manifestuje u meni kroz upotrebljeni govor, njegov pravopis i njegove arhaizme, vreme niza knjiga objavljenih od istog pisca, a čiji je samo element onaj koji imam u ruci; vreme kada žive junaci koje moja lektira oslobađa iz ovih stranica kao što voda čini da se razviju japanski svetovi, i koje se širi, skuplja se po volji voditelja igre. Najzad, ja ne mogu da zanemarim unutrašnja vremena umetnika: vreme njegove meditacije, vreme redakcije koja je mogla da izmeni njegove početne planove, ni život knjige i objašnjenja koja su se nagomilala oko nje. Čitajući, prelazim s jednog na drugi od ovih nizova, tako da moja lektira, ma kako da je pažljiva, jeste diskontinuirana. Ne mogu da zanemarim surove vremenske prekide koje umeće potreba da se jede, živi, trepće očima kao klinove u svoju lektiru; čak i kada bih se zaustavljao samo na poglavljima, to bi bilo za duže vreme od onoga koje mi je dodeljivao pisac belinom stranice. Trebalo bi moći napustiti knjigu, nastaviti je na bilo kojem mestu, a da njena organizacija i oblik, ipak, ne prestanu biti vidljivi. Kao i stvarnost, knjiga je sačinjena od poziva na vraćanje. Njen poredak je globalan: »To je, od romana do romana, isti prizor, piše Prust; u unutrašnjosti jednog istog romana reprodukuju se isti prizori, iste ličnosti ako je roman dug«.

Nastavljajući svoju lektiru, među njenim prekidima, klizeći iz jedne brazde u drugu, spoticaću se na izvjesnim rečima koje mogu da pređem, smatrajući dovoljnom koloraciju koju im daje rečenica; učiniću to samo s nečistom savesću: kao reči koje nisu bile izrečene između dva bića, neodgotnetnute reči, redovi, stranice, zatrovaće moju buduću lektiru; i jedan znak, ili jedna reč, najobičnija ili najsporednija, učiniće da se ponovo javi griza savesti zbog ovog nemara. Mogu, takođe, da potražim ono označavajuće koje ne odgovara, u mom duhu, nijednom označenom, u rečniku (ako se ono tamo nalazi), ili u drugom delu koje ću morati da prelistam, ako se radi o citatu; tako da će se na moju prvu lektiru nadometnuti druga ili treća; uostalom, svaka lektira se nadomeće na samu sebe, čim se ja moram vratiti nazad da bih ponovo našao detalj čiji mi zaborav čini situaciju nejasnom. Lektire, kao pesme Ruselove, razvijaju se u zagra-

dama, uglavnom nevidljivim i nenaslučenim. Srećnom, čitalac se pokazuje mnogo manje osetljiv na odsustvo odlomaka između paragrafa, na prekide između rečenica, nego što je to autor; pisac bi hteo da sakrije zašto je između ideja i beline, između reči, koji mu daju osećaj da nije povezo svoje misli i dopušta da se između njih uveče zaborav i ništavilo koje on suzbija, dok čitalac, prelazeći s jedne reči na drugu, ispunjava odsustvo svojim nestrpljenjem i učestvovanjem, do te mere da za Sartra, dok analizira, u *Situaciji II*, stvaralački napor što ga čitanjem zahteva od čitaoca, *literarni predmet nema drugu suštinu do subjektivnost čitaoca*.

Da li čitamo ono što verujemo da čitamo? Čitanje se ne izvodi linearno nego globalno: skače se sa sloga na reč, s reči na rečenicu; iz prvih zapaženih slova izvodi sledeća. Isti tekst je različito tumačen od različitih ličnosti, ili od istog čitaoca u uzastopnim trenucima, ma kako da se malo on vraća na rečenicu, pošto ju je jedva dovršio. Kao i Prust, podrazumevaču *Albertina* kada mi budu govorili o *Zilberti (Dobar deo onoga što verujemo, a to je tako sve do krajnjih zaključaka, s podjednako tvrđoglavošću i iskrenošću, dolazi od prvobitne zablude o pretpostavkama)*. Jer reči, ili čak glasovi, ili beznačajna slova, deblokiraće pamćenje, biće u sredini teksta kao raskršće u šumi, a san čitaoca-poslušice se putem različitim od onoga što ga je predložio autor. Njegova misao i njegov pogled se sastaju u predelu koji on ne prepoznaje, na svoje veliko iznenađenje i na svoju žalost. Što ga, uglavnom, ne sprečava da ide dalje. Svaka lektira je nužno fragmentarna, a da ne moramo čak ni pretpostaviti da čitalac zatvara knjigu ili oči, preskače stranicu ili red; čitalac je stalno pozvan da izabere, između mnoštva značenja koja može da uzme znak, njegovo sopstvo, koje nije ono autorovo. Rečenica u kojoj je ta reč zatvorena razleteće se u krhotinama; a sintaksa će se prekinuti kao istrošen konopac. Lapsus kojega postaje svestan spitičući se o reč, pošto se ne vraća ponovo u rečenicu kako je on očekivao, biće jedino očevidan znak mnoštva protivsmislova od kojih je sačinjena svaka lektira. Reči zrače svoje značenje; one su mrlje boje, različite za svakoga od nas, koje izbijaju na stranici i menjaju, ili čine da nestanu, susedne nijanse i prelivu. Ovo anarhično i prirodno stanje lektire iskoristio je Džojns u *Fineganovom bdenju* kada je načinio od jedne reči vidljivo semantičko raskršće, čineći nas odgovornim za izbor što smo ga po običaju obavljali u nesvesnom. Džojsov značaj za razumevanje svake lektire precizirao je Mišel Bitor u *Repertoaru I*, a ja sam ponovo našao, pregledajući ove etape, više tačaka njegovog govora. Svaka reč u tekstu je »poliedar misli«; svaki tekst, ma kako da je jednostavan po svojoj misli, pisanju, sintaksi, rečniku, po svojoj tipografiji, razvija se u čitanju i pokazuje se da

sadrži mnoštvo nadometnutih značenja; on je, sa svoje strane, poliedar značenja; ako je autor nesposoban da eliminiše sve lektire koje ne zavise od njegove slobode, nego od neke druge, i mogu da budu nespojive, on mora da predvidi izvestan broj istih, da učini da odgovaraju različitim nivoima misli. Naslov što ga je Sarl-Fransoa Tifenj de la Roš dao jednoj od svojih knjiga: *Amilek ili ljudsko seme (Amilec ou la Graine d'hommes, 1754)* može takođe da se čita, s Fulkanelijem: *Alkmi ili krem od zlata (Alcme ou la creme d'Aum)*!). Od svake nepomične reči čitalac pravi jedinstvenu stvar; pred njegovim očima, reč se preobražava u mali kavez od zatiljčnih niti gde je zatvoreno oko tuce i po urođenih ideja; može biti da će ih on odgonetnuti dve ili tri; tačno ono što zasluhuje. Poznata je stvaralačka i poetska primena kalambura, što su je ostvarile alhemija i sve ezoterične nauke, koja omogućava da se jasno odvoji profana od inicijatičke lektire; svako delo u kojem je predstavljen deo velikog dela, u kojem je razotkrivena neka istina sveta, može da se čita kao knjiga neupotrebljivih recepata ili da se prelazi kao labirint: *Jedino Deca svetlosti mogu da me razumeju*, obznanjuje Tifenj.

Svako čitanje, ma kojeg profanog teksta, razvija se u različitim stanjima svesti ili ih budi; imam telo da sa hranima i zabavljam; zanat, platu, matrikulu; upotrebljavam opšte reči, loše sastavljene rečenice, ispričane uspomene; preobražavam se u mašti, postajem istraživač, hodočasnik, pijanac, sin sunca; možda, dok se nespreno uklanjam nekom vozilu, neko na mene misli. Imam mnoštvo egzistencija: materijalnu, društvenu, govornu, imaginarnu i pravu.

Koliko stupica čitanje suprotstavlja čitaocu! Sta će on da traži kroz tolike prepreke, ako ne same te prepreke? Svako delo postaje, sopstvenom lektinom i naklonošću koja mu se ukazuje, dramatičnija lične i virtuelne situacije; i ja želim da se obore, na junake, najveće nesreće, da bih ih udaljio od svog života i ostvario, bez muka, uništenje drugih u kojem sanjam; tako prepreke koje susrećem u toku svoga čitanja omogućavaju da se manifestuju neizvesni odnosi koje održavam s ljudima i težnje u meni usnule; ponovo pišući knjigu svojim čitanjem, ja se razotkrivam u svojim sopstvenim očima. Ponavljati da čovek ne čita nego da se čita, to je nepodnošljiva banalnost; čovek to čini, ne baš proživljavajući ispričanu avanturu, ni poistovećujući se s junakom, ni prisvajajući junakinju, nego zahvaljujući nizu prepreka, lapsusa i podmetanja nogu kojima se razotkriva, u čitanju, ličnost čitaoca. Mastiljava mrlja reči izduzuje se pred našim očima.

Knjige će mi se dopadati u onoj meri u kojoj će, a da zbog toga, ipak, ne budu uništene, izazvati u meni kipljenje (kao tableta bačena u čašu vode), koje će naći svoje opravdanje i svoju naknadu u priči. Čitalac sebe ne zna dotle dok se nije pročitao i, čineći to, on oseća otpor knjige. To mesto ključanja i kipljenja jeste mesto gde susrećem svoju junakinju; od govornih dvosmislenosti, od kompromisa, od zabluda, mi pravimo svoj zajednički ležaj. Kao debljina sloja, knjiga ne počinje i ne završava se.

Stan ili obitavalište

Čitalac romana se nada da će, pomoću ove bezazlene razonode, rešiti svoje stvarne pritajene, skrivene drame; kao da je došao na ovaj svet samo da bi okončao neki raniji život, pronašao zaboravljenu pogrešku koju ispašta danas u nesreći bitisanja, on pretražuje knjige u traganju za zločinom koji će ga prosvetliti o njegovom. On čeka da se manifestuje u njemu, pomoću ovih reči-zamki i njihovih hipnagogičnih boja, njegova istina. Zbog toga čitanje postaje suštinski čin svakodnevnog života, pošto je ono pozvano da reši protivrečnosti koje razdiru egzistenciju. Kao što deca pronalaze u knjigama, čiju simboliku ne odgonetaju, modele

svoje egzistencije (simboličan i približan govor vraćare, pošto kazuje istinu, osuđuje onoga koji ga sluša da ostvari ono što ona najavljuje), fizički i svakodnevnost život čitalaca pokazuje se određen ovom, naizgled sekundarnom, aktivnošću.

Knjiga najavljuje čitaocu događaje koji se u njegovom životu možda neće dogoditi, ali koji su mu bili namenjeni; nema većih čitalaca priča o putovanjima od ljudi koji nikad ne izlaze i nema stvarnijih putnika; jer, njih nastanjuje strast za putovanjima, a ne sporednost puta. Čitanje se preobražava u strast kada čitalac oseti u sebi prazninu bivstvovanja koju bi jedino posedovanje svakog drugde u svojoj raznolikosti moglo da ispuni. On će imati, preko punomoći, pustolovine koje mu svakodneвно zarađivanje ne omogućava da ostvari, uzbuđenje od kojih obično ima samo otpatke, uspomene od kojih ima samo žaljenje. Čitaocu je čitanje dovoljno, pošto ono povezuje njegov život i njegove želje, pošto ostvaruje njegove želje i, ako ne ispunjava njegov život, makar ublažava njegov bol što je uslovljen i ograničen. Čoveku koji ima tako malo ekstenzije u vremenu i prostoru, čitanje daje produženja; njime, on se proširuje na sve stvoreno, upijajući, proživljavajući beskonačne mogućnosti da postoji.

Čitalac pronalazi sve do izvornog čitanja koje je autor činio čujnim pomoću reči namenjenih da ga maskiraju; ono što je piscu izgledalo kao nedostatak — ono rastojanje od jedne do druge reči, od jedne do druge rečenice, prekid od jednog do drugog paragrafa — postaje pozitivno odsustvo za čitaoca; ono što je bilo bez egzistencije za jednog, postaje element značenja za drugog. Čitanje, koje autor oseća kao prazninu dokle god nije napisano, ispunjava se za onoga koji čita. Čitalac udvaja crnilo reči belinom stranice, hvata zajedno ono što je rečeno i šupalj svet u kojem se to kazuje, ujedinjuje reč s onim što je ona prožimala. On stvara svoje obitavalište ne samo od reči — zvezda, nego i od dubokog crnog neba; jer njegov život je od tada dvostruk kao i stranica: napisana u kretanjima u činovima, u mislima — istrajavajući spomenicima njegovog života kao sinkopiranim rečenicama — njegova istorija se prostire na pozadini dvosmislenog čitanja; ali takođe, njegov proživljen život zaustavlja se pred velikim čitanjem koje ga prethodi i od kojeg on očekuje da opravda ono što je već učinjeno.

Kada govorim o čitanju knjige, ja govorim o radnji koja se, kao činjenica da se sećamo ili sanjamo, ne uvrštava u tradicionalni poredak stvarnog, nego u poredak književnosti ili govora. Ispunjavajući život, dajući mu maksimum ekstenzije, čitanje ga onestvaruje. Ono čini da čitalac prelezi iz materijalne u virtuelnu egzistenciju: živeći život junaka, čitalac postaje junak; njegove oči se pune suzama zbog smrti one koju voli; isto tako bol i radost (što nije istina; to nije moguće: ja sanjam) čine od nas ličnosti knjige, čine od sveta u kojem živimo knjigu, istina — prilično loše napisanu. Tako, čitanje stavlja čitaoca u stanje milosti u odnosu na imaginarno; ono ga čini sposobnim da čita i, znači, da prima divotu susreta i slučajnosti. Čitanje je zaborav, ili zanezanjevanje sebe, materijalno, ranjivo i brižno, u korist veće slobode, mnogostrukosti, istine znakova i literature. Onestvarujući svakodnevnost život, čitanje mu dodeljuje više stvarnosti: svet prestaje da bude stopljen za zaslepljujućim prisustvom stvari, on je element velike celine: fragmentarni znak. Rađam se i umirem u drugim ličnostima; ja sam mesto susreta, raskršće sudbina.

Čitanje bi bilo beznaдна mrlja, dalo bi malo egzistencije ovom svetu, pošto, *dozvolite mi da izrazim ovu zebnju, ostaje jedna neizvesnost*, ako čitalac nije prelazio s počinjenosti na dominaciju, sa čitanja na pozorište. Za Malarmeua, uloga pesnika je da *pismeno probudi reditelja svetkovina u sva-*

kome. Pošto čitalac odabira u knjizi svoju knjigu, on postaje reditelj svojih fantazmagorija. Prestajući da se stapa s junakom, na najnižem stepenu čitanja: onom poistovećenja, pošto je prošao pakao lapsusa, čitalac organizuje univerzum od kojeg su mu, u životu ili na stranici, date jedino mrvice. Da bi čitanje postalo duhovna vežba i prestalo da bude razonoda. Da bi književno iskustvo pojedinca moglo postati, čitanjem, duboko iskustvo svih, potrebno je da se knjiga potvrdi kao refleksija o govoru, a nikako da sakriva ono što je suštinski konstituiše, ni da se predstavlja kao opus izuzetne i povlašćene istorije. Čitalac prestaje tada da se stapa s ličnošću: on postaje koautor knjige, pošto je sa svoje strane ulvačen u koštac s rečima; možda bi ovakav napor premeštanja bio dovoljan da čovek izađe iz sveta i, prestajući da bude u njega uronjen, vidi ga jednim jednim pogledom, izrazi jednim jednim pojmom svoja protivrečna otkrića. Čim junak u knjizi čita knjigu, ja sam vraćen na svoju funkciju čitaoca. Pre nego što će preduzeti putovanje čije nam etape pripoveda, Dante je upoznao Vergilijevu knjigu, izgovorio određene reči Molitve, napola neshvaćene, napola zaboravljene; *Božanstvena komedija* vraća moć, boju toplinu ovim rečima. To nikako nije samo putovanje po sebi, kroz paklena stanja egzistencije koje ono pripoveda, ni inicijatičko putovanje od simboličnog do simboličnog ostrva, nego putovanje kroz govor; prelazimo od pesme čuvene u *Paklu* (ona je od Dantea) na rečenice iz Knjige mudrosti koje ocrtavaju duše blaženih. Govor se preobražava i pročišćava sve dok svet ne postane providan. Autor je čitalac pustolovine koju je u njemu izazvala lektira, a istorija njegove duše je istorija njegove reči. Čitalac je onaj koji, uzimajući Dantea za vodiča, preduzima, za svoj račun, to putovanje, a njegovog biće se menja s njegovom reči. U meri u kojoj se preobražava u nađu, lektira ne počinje i ne završava se, najviše ako se pretvara.

Autor i čitalac sanjaju o jedinstvenoj knjizi koja bi ispunila čitav život, sadržala spajanje u imaginarnom svih suprotnosti stvarnog, izrazila, u svom širenju, raspršenu, i ukraćto, neizrazivu istinu. Od knjige do knjige, čitalac opkoljava istinu koja ga se tiče; on bira svoje lektire slučajno, ali se od jedne do druge nada napretku; možda će tako preći od poznavanja svoje istine na poznavanje istine. Delo se postavlja na mesto jedinstvene knjige, čije je saletanje Malarme mogao da sugerise jedino napučenim odlomcima. Za čitaoca, na mesto jedinstvene knjige postavilo se mnoštvo knjiga; književnost je postala Knjiga; kako se spoznaja komadala, elementi istine su se rasprašivali u množini rukopisa. Ona je ta koja progoni čitaoca, smetenog, koji nagomilava oko sebe, u svojoj tesnoj sobi, hiljade i hiljade ispisanih strana.

Čitati, to nije samo za čitaoca, kako je mislio Prust, upotrebljavati vrstu optičkog instrumenta koji mu omogućava da *razazna ono što on, bez te knjige, možda ne bi video u sebi samom*; to je odati se vežbi odgonetanja stvarnog. Daleko od toga da je razonoda ili otuđenje, čitanje konstituiše traganje kroz lapsuse, prirodne emocije i lepa mesta, da bi se dostigao oblik i biće. Knjiga poziva čitaoca da je ostvari (kao što me i ove stranice raspršene oko mene nagone da ih sredim). Daleko od toga da me odvaja od života, čitanje me u sebe zaranja pošto mi daje da ga vidim. Knjiga postaje okvir i jamstvo stvarnog: događaji se događaju pošto je to bilo, negde, zapisano. Knjiga manifestuje, izvan zaborava i prezira, mnogostrukost i bogatstvo svakodnevnog iskustva; budući da je kroz nju sve ozakonjeno, žaljenja i pakao ostaju nepoznati. Knjiga, ne baš u pipavom i uvek neizvesnom pisanju pisca, nego u čitanju, globalnom i stvaralačkom, daje dokaz o svetu; ona baca, između moje napuštenosti i depimirajuće stvarnosti, most značenja. Čitanje me otima od moje samoće, u koju izgleda da me zaranja, ono me naoružava kada se čini da me razvlašćuje. Ono što mi pribavlja, to nikako nisu unovčiva dobra kulture, nego slobodno raspolaganje sobom i svetom.

RĐA NA GVOZDENOM MAGARCU

milan pražić

No, da li je ovaj svet još negde osim u knjizi, takođe prisutan? Knjiga me zasipa mnoštvom senzacija i boja koje život daje samo veoma štedljivo. Čitanje je život bez praznina; ono stavlja na mesto nereda i nepovezanosti egzistencije sredenost stranica i činjenica. Redosled čitanja nije samo redosled uzastupnosti nego i objašnjenja; čitanje, znači, podržava u meni ideju da svet ima tajnu: na završetku dela, zaplet se objašnjava raspletom; smrt postaje jasna. Čak i kada bi se knjiga završila, a da nije jasno formulisala razlog svoga odvijanja i egzistencije, ona je, samom svojom egzistencijom ovaj razlog; kao i svet, ona je samoj sebi svoj razlog i svoj način upotrebe. Jedini odgovor na *Odakle dolazimo? Ko smo? Kuda idemo?* jeste činjenica da se postavlja ovo pitanje, kazivati svet jeste njeno opravdanje.

Čitanje pruža sreću da se nadamo da će jednog dana sve biti rečeno; da će svet biti svodiv na knjigu; da je sve što živi objašnjeno; da govor nadomeće na svet formulu koja je njegov tačan i potpuni ekvivalent. Svet materije će se poništiti u svome izrazu: da je Reč mogla da se izgovori kroz moje ždrelo, ja bih se oslobodio egzistencije, svet bi pao oko mene kao razvezano odelo. Čitanje je, kroz mnoštvo stranica, neprestano i zadahano traženje Reči, izgubljenoga Imena, skrivenog sopstvenom očiglednošću. To je ona reč koju već dete traži u rečniku, čudeći se što znaci mogu biti tako različiti od stvari i što mogu da imaju toliko moći. Čitanje ide od traženja krupne reči do traženja pravoga imena. Na početku, u duhu svakog čitaoca postoji deo lude nade: zaklanjati se u čitanju to je misliti da je svet nedovoljan i da je govor iskupitelj; čitati znači obavljati čin vere u stvarni duhovni svet u kojem se utapamo. Knjiga dobija taj smisao i tu istinu pošto predstavlja sve stvoreno; stapajući se s rečju, svet je knjiga; svi oblici koji postoje u univerzumu proizlaze iz četrdeset i dva slova nabrojana u Zoharu. Svaka knjiga je, znači, knjiga o Knjizi, svako čitanje je kompozicija sveta, jer knjiga je i sama čitanje. Ne postoji par autor-čitalac, nego niz čitalaca (knjige, društva, sveta) koji čitaju, jedni preko ramena drugih, sve do reči sakrivenih u sebi i zaboravljenih; čitati znači tražiti, kroz šaru reči koja stvara muzičku tišinu i poziv u sebi, malu progutanu rečenicu koja opravdava najduža lutanja; ona se javlja, tada, naga i živa. «Svakom čoveku knjiga govori; zemaljska sudbina čoveka zavisi od njenog odgovora»; volim što ove reči iz *Korana*, od kojih sam pozajmio raspored ovih beležaka, vraćaju čoveka na zemlju. Čitanje nema ljudski smisao osim ako nije poricanje, ako nije shvaćeno kao čin magije nego kao čin saznanja. Čitanje nije sredstvo za omamljivanje nego instrument mogućeg istraživanja egzistencije; ono je neiscrpan mancija²⁾ u koju igrač ulazi sve više i više sebe, postavljajući sve ozbiljnija i ozbiljnija pitanja, menjajući u pitanje svaki odgovor koji mu je dat; čitanje isporučuje samo upitne odgovore.

Čitalac napušta materijalni život radi zajedničke sanjarije; on se gubi u opijumu emocije, spotiče se o svoj govor, prolazi paklom otkrića, evo ga izbačjenog u raju svetlosti i poimanja. Tako on učestvuje, ovim neprestanim čitanjem sebe, drugih i sveta, u jedinstvenoj knjiži: čitanje ga je naučilo da otkriva znake u stvarima. On učestvuje u zajedničkom životu i svaka slika ga strmo glavljuje u san.

... i ostavljam ga da se nagine nad knjigom. On sanja da spava u jedinstvenoj knjizi. On spava. Knjiga je ispala iz njegovih ruku... Na kojem mestu, posle kakvih će spoticanja, u kojem obliku, on nastaviti svoju neokončivu lekturu?

¹⁾ *Alomie* — skraćena od *alchimie* — alhemija; *Aum* — skraćena od *aurum* — zlato (franc. izg.: *om*, kao i *hommes*) — alhemijski tajni jezik.

²⁾ *mancija* (*mancia* — kasnolatinski) — proricanje

Preveli s francuskog:

G. Stojković-Badnjarević i A. Badnjarević

Da li, i kako, značenja pet ciklusa ove knjige odslikavaju asocijativno složen sadržaj kojim je impregniran moto? Drugačije rečeno, da li pesme i njihovo grupisanje u pet celina podržavaju navedeni značenjski splet asocijacija, koje impliciraju moto i potvrđuje prva pesma, ili su naše uvodne teze samo igra neproverenih utisaka?

Civilizacija novog đavola

Prvi ciklus (*König & Bauer*) simbol je »gvozdеног магараца« — novog, našeg, »modernog« doba mašina, doba koje je osim revolucijā istovremeno i vreme fašizma, a takođe, pored ostalih, i dva svetska rata. Iz perspektive mašina, tih novih bića koja su se umešala u poslove ljudskog sveta da bi ih učinila još nemilosrdnijim, čovek postaje proziran kao na rentgenskom aparatu. To je negativna, đavolska perspektiva, oslonjena na rđavo istorijsko iskustvo sa funkcijama i razornim posledicama mašinarizacije, a ne na nepotvrđenu veru da tehnika olakšava život i poboljšava svet. Otuda vreme »gvozdеног магараца« pesnik naziva »ne-epohom nacionalsocijalizama«.

Karakterističan postupak je namerno mešanje i zamenjivanje vremenskih (istorijskih) planova u »neepohi nacionalsocijalizama«. Prvi i drugi svetski rat kao da se zbivaju u isto vreme ili čak obrnutim redosledom. Pominju se feldvebeli, dolame, car, hazena ali i žute trake, Juda, Es A, Lilly Marlen; pa opet Gavra Princip, carska larva i ded odveden u vojsku da »na sopstven narod puca«. Monarhija i Treći Rajh su, dakle, dva lica istog vremena i ideologije koja se mašinizirala da bi efikasnije pretvarala ljude u mrtvace, i zaista je svejedno kojim se to redosledom događalo.

Na građi, zakonitosti i logici došadašnjih ratova lako je zamisliti i naredne svetske ubilačke katastrofe — peti svetski rat, na primer. Tom ratu i istrebljivačkoj budućnosti posvećena je poslednja pesma prvog ciklusa (*Gradivo za brzu rotacionu presu marke »König & Bauer«*). Kad je već đavo, preseljen iz ljudi u tehničke naprave, uzeo stvar u svoje ruke, niko mu se ne može odupreti, pa ni pisana reč. U toj reči, književnoj i novinskoj, đavo vidi svoj prst umesto božjeg, budući da ona izveštava samo o pljačkama, ubijanjima, hapšenjima, presađivanju delova mrtvih ljudi u tela živih, pornografiji... Đavo s pravom zaključuje:

Ovi momci uveliko šize
Oni neće izlazak iz krize
Glavo moja luda
Ovi misle iz polnoga uda

Budući da je iz predela pesničke imaginacije i predanja đavo preveden u pakleno stvarni ljudski svet, on je sada pred našim očima delatno destruktivan. Đavo raportira ocu:

Sedokuri Belzebube
Ljudi tebe strašno ljube
Čitaj ove liste tanke
Umnožićeš i sam sve te članke

Jer tu nema mrvice sinteze
Samo fakta jezik pleze

Đavo je, dakle, u vremenu pozitivne nauke i visokoproduktivne tehnike proteran kao fantom mita, ali se vratio strostruko umnožen kao evidentna stvarnost rotacionih strojeva štampe i ratne mašinerije. Kako su i svi bogovi prošlosti proterani, njegovo povratka je trijumfalno.

Uticaј James-a Watt-a na osećajni život ljudske jedinke — drugi ciklus — u još većoj meri nego prvi, stavlja u pitanje ne samo optimizam, nego i delotvornost naučnih dostignuća. Ovde su pesme različiti prizori gradskog, sportskog, putničkog, seoskog života; tragični, komični, tragikomični,

Moto kojim u totalu obasjava svoje nove pesme u zbirci *Gvozdени магарац* (Književna opština Vršac, 1976), Raša Popov formuliše sentencijom: »Živ sam dakle postojim«. Tek što nije dodao »uprkos svemu«, ali to se podrazumeva. Na taj način on se još pre čina pevanja deklarise kao čovek koji bi da egzistenciju vrati u njeno prirodno biće, u postojanje koje je život po sebi i u samom sebi, u život kao življenje, u život koji je sebeosećanje i samospoznaja. Time se on suprotstavlja ogromnoj zaostavštini religiozne, naučne i spekulativne misli prošlosti koja je biću oduzimala život svodeći ga na ideju(»po sebi« ili božansku), na *cogito*, na *ratio*, na monadu, na transcendentnu ili inteligibilnu, iracionalnu ili mitsku »suštinu« i razlog postojanja. »Živ sam dakle postojim« podrazumeva, međutim, pored radosnog, najmanje još jedno, ovog puta skeptično saznanje koje se isto tako spontano nameće: »Živ sam dokle postojim« (dok me ne »ukinu«!).

Time su određene granice delatnog smisla i angažovanja, dakle i pesništva. Ti okviri treba da pokrivaju život, ni više ni manje. Pesništvo, znači, ne sme da izneveri stvarnost života niti da je zameni nekom drugom vrednošću. Videćemo kasnije da pesnik uzima život kao apsolutnu vrednost, a da promenljivim smatra samo njegove oblike. Njemu se let iznad Atlantika objavljuje kao »čudnovata semantika« po tome što putnici postaju »prava Brza Bića« koje proizvode »Civilizacijina otkrića« iako se naša antropološka suština nije promenila još od najdublje drevnosti:

U nas se pretvorila Antika
U vampire nad vodama Atlantika

Boing 77